

4. Kremen V. H. (2016). Svit znannya: lyudyna, nauka, osvita [The world of knowledge: man, science, education]. Kyiv: Znannya Ukrayiny. 87. [in Ukrainian].
5. Mokir Dzh. (2012). Dary Afiny. Istoricheskiye istoki ekonomiki znaniy [Gifts of Athena. Historical origins of the knowledge economy]. Moscow: Izd-vo Instituta Gaydara. 408. [in Russian].
6. Moren E. (2007). Obrazovaniye v budushchem: sem' neotlozhnykh zadach [Education in the future: seven urgent tasks]. Sinergeticheskaya paradigma. Sinergetika obrazovaniya. Moscow: Progress-Traditsiya. 24-96. [in Russian].
7. Pinker S. (2019). Prosvitnytstvo sohodni. Arhumenty na koryst rozumu, nauky ta prohresu [Enlightenment today. Arguments in favor of reason, science and progress]. Kyiv: Nash format.560. [in Ukrainian].
8. Kharari N. Y. (2018). 21 urok dlya 21 stolittya [21 lessons for the 21st century]. Kyiv: Fors Ukrayina. 416. [in Ukrainian].
9. Epshteyn M. (2016). Ot znaniya – k tvorchestvu. Kak gumanitarnyye nauki mogut izmenit' mir [From knowledge to creativity. How the humanities can change the world]. Moscow: Tsentr gumanitarnykh initsiativ. 480. [in Russian].
10. Kaku M. (1997). How Science Will Revolutionize the 21-St Century. New York, London et. al.: Aunchor Books, Doubleday. 416. [in English].

Отримано редакцією 25.12.2020 р.

УДК 371

DOI: 10.31376/2410-0897-2020-2-43-17-22

СТАНОВЛЕННЯ УЧИТЕЛЬСЬКИХ ІНСТИТУТІВ: ІСТОРІЯ ТА СЬОГОДЕННЯ

Курок Олександр Іванович

доктор історичних наук, професор, ректор

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

e-mail: gnpuoffice@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-5161-6938

У статті здійснено аналіз історичного досвіду професійної підготовки вчителів, досліджено закономірності й тенденції розвитку цієї складової освітньої сфери в різні історичні періоди. Особливу увагу приділено дослідженню процесу становлення педагогічної освіти в Україні кінця XIX – початку XX ст. Акцентовано на історичному минулому сучасної вищої педагогічної освіти, на основних суспільно-історичних процесах, що відбувалися впродовж століть, а саме на впливі учительських інститутів Російської імперії на розвиток сучасних закладів вищої педагогічної освіти України.

Ключові слова: учительський інститут, освіта, вища педагогічна освіта, гуманізація освіти.

Постановка проблеми. Виклики сьогодення вимагають змін в освіті – загальній, середній і педагогічній. Про це йдеться в Концепції «Нова українська школа», що ґрунтується на розробленій ученими НАПН України Концепції середньої загальноосвітньої школи України, де визначено основні напрями реформування освіти. В умовах оновлення змісту освіти, а саме зміни її парадигми на компетентнісну, особистісно орієнтовану, головною метою діяльності закладів вищої педагогічної освіти є підготовка освіченого, творчого фахівця, зорієнтованого на особистісний та професійний саморозвиток, формування в майбутнього вчителя системи цінностей, де гуманістичні цінності визначаються як провідні.

Гуманізм у сучасних умовах є методологічною основою освіти, моральним базисом формування особистості. Він характеризує ціннісні аспекти освіти як суспільного явища. Гуманізація може бути розглянута як найважливіший принцип, що відображає сучасні суспільні тенденції побудови й функціонування системи освіти. Водночас гуманістична освіта – це стрижень національних і загальнолюдських цінностей. Нині гуманізація освіти є найважливішою характеристикою способу буття педагогів і вихованців, передбачає встановлення людських, гуманних відносин між ними в цілісному педагогічному процесі.

Формулювання мети статті. Метою нашого дослідження є аналіз впливу створених у Російській імперії учительських інститутів на розвиток сучасних закладів вищої педагогічної освіти України.

Виклад основного матеріалу. Проблема підвищення рівня професійної компетентності майбутнього вчителя, здатного ефективно керувати освітнім та виховним процесами, творчо мислити, впроваджувати нові технології у процес навчання, потребує

переосмислення дидактичних та методологічних аспектів викладання.

Важливим джерелом вироблення сучасної стратегії розвитку педагогічної освіти в Україні є аналіз історичного досвіду професійної підготовки вчителів, вивчення закономірностей і тенденцій розвитку цієї складової освітньої сфери в різні історичні епохи. Особливого значення у зв'язку із цим набуває дослідження процесу становлення педагогічної освіти в Україні кінця XIX – початку XX ст., коли значна увага була приділена змісту шкільної освіти, засобам, методам та формам навчання й виховання.

Досліджуючи низку позитивних реформ у Російській імперії 1865–1875 рр., звернемо увагу на реформу освіти, зокрема на створення учительських інститутів згідно з «Положенням про учительські інститути» (31 травня 1872 р.) [1]. Їх створення було спричинено необхідністю покращення якості навчання у повітових училищах шляхом реорганізації їх у міські училища. Перетворення повітових училищ, робота яких підпорядковувалась на той час «Уставу гімназій і училищ повітових і приходських, які є у підпорядкуванні університетів Петербурзького, Московського Казанського і Харківського» (8 грудня 1828 р.) [2], розробленому колишнім Міністром народної освіти графом С. С. Уваровим, однак цей устав уже не задовольняв тогочасні потреби. Навчання в таких училищах не забезпечувало повної освіти через відсутність професійної підготовки, тож постійно виникала потреба у вивченні додаткових предметів. Повітові училища не могли готувати молодих людей до професійної практичної діяльності після закінчення училища, а з іншого боку, не готували їх і до подальшої освіти в гімназіях. Через це двокласні й навіть трикласні повітові училища залишались за своїм рівнем майже початковими школами, у яких перші класи були переповнені, а у старших нараховувалось лише по декілька досить дорослих учнів, які згодилися оплачувати навчання, лише отримавши додаткові привілеї. Для усунення цих недоліків у межах невеликих змін повітові училища можна було перетворити лише на такі, які б давали закінчену загальну початкову освіту тим, хто не бажав продовжувати навчання, а тим, хто мав таке бажання, відразу перейти до практичної діяльності, але для забезпечення цього необхідно було кардинально змінити стиль викладання. Охочим навчатися далі необхідно було надати можливість вступу до початкових класів гімназії.

Зрозуміло, що залишати в таких училищах старих повітових учителів означало б «входити двічі в одну й ту саму воду»; необхідно було готувати їх заново. Саме це спричинило ідею щодо відкриття учительських інститутів, яких за планами царського уряду мало б бути по одному в кожному навчальному окрузі, і це повинно передувати створенню абсолютно нових навчальних закладів – міських училищ чи перетворенню повітових на міські. Як можна схарактеризувати учительські інститути? Їх метою була підготовка вчителів для міських училищ – по суті закритих закладів, навчання у яких переважно мало чітко виражене виховне й дидактичне спрямування. Головною метою навчання було не лише давати необхідні знання, а й готувати до вчительської діяльності. Курс навчання було розраховано на три роки, хоча кожному вихованцю надавалась можливість із метою продовження курсу залишитись на додатковий рік. Приймали до таких інститутів молодих людей віком від 16 років із підготовкою і знаннями, не нижчими за рівень гімназії або інших середніх навчальних закладів. Причиною такого серйозного відбору було те, що хоча вони й володіли базовими знаннями з предметів, які вивчалися і в учительському інституті, втім тут вони мали справу з тим самим навчальним матеріалом, але в іншому аспекті вивчення: увагу було зосереджено на технологіях викладання кожного предмета, пріоритетними були дидактичний і методичний аспекти, а також ознайомлення із сучасною літературою та підручниками з певного предмета. Останній рік навчання було відведено для практики вихованців у міських училищах, які відповідно до «Положення від 31 травня 1872 р.» були створені при кожному інституті. До всіх учительських інститутів набирали по 75 учнів, з них 60 вихованців були стипендіатами Міністерства народної освіти, які по завершенні навчання були зобов'язані відпрацювати вчителями міських училищ упродовж шести років. Інші 15 вакансій надавали стипендіатам інших відомств або їх оплачували меценати.

У штаті кожного учительського інституту мав бути директор, викладач Закону Божого,

чотири штатні викладачі, економ, діловод, лікар, два вчителі міського училища. Із 1874 р. дозволено розширювати штат учителів.

Ураховуючи необхідність підвищення рівня кваліфікації вчителів повітових училищ, при кожному учительському інституті в межах п'яти років від часу їх створення проводили додаткові курси, на які рішенням місцевого окружного начальства направляли вчителів строком на один рік зі збереженням їхнього місця роботи та заробітної плати з метою ознайомлення їх із новітніми методами викладання, сучасними підручниками та підвищення рівня їхньої професійної викладацької підготовки. Після проходження такого річного курсу вони мали скласти екзамен педагогічній раді учительського інституту на отримання звання вчителя міського училища [1]. Його складали за спеціально розробленими особливими міністерськими програмами. Передбачалось перевірити знання методики викладання предметів, оволодіння дидактичними прийомами та проведення пробних уроків. На ці курси згідно з «Правилами про додаткові при учительських інститутах курси для вчителів повітових училищ», затвердженими Міністром народної освіти 21 серпня 1874 р. [3], могли зараховувати і вчителів, які за власний кошт бажали отримати звання вчителя міського училища. На штатне річне утримання учительського інституту, включаючи утримання директора та чотирьох викладачів (по 500 руб.), виділялось 28 тис. 900 руб. [4].

Навчальні заняття у таких інститутах мали такий розпорядок:

– у першій половині дня – звичайне вивчення навчальних предметів у класах як інституту, так і міського училища при інституті, практичні вправи у викладанні для двох підрозділів (студентів інститутів та слухачів курсів);

– у другій половині дня теоретичні заняття зі слухачами курсів, обговорення їхніх вранішніх уроків та періодичні збори педагогічної ради для вирішення поточних питань.

Із метою підвищення якості викладання та організації роботи інститутів Міністр народної освіти ввів розпорядження про періодичний обмін досвідом керівників учительських інститутів шляхом відвідування ними інших учительських інститутів. Перші такі інститути були відкриті у 1872 р. у Санкт-Петербурзі та Москві, а в 1874 – у Феодосії та Глухові.

Із цього року починається історія Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Становленню і розвитку цього закладу освіти в різний час сприяли перший його директор О. Белявський, мовознавець І. Житецький, філологи Г. Линник і М. Тростніков, історик І. Андрієвський, педагог М. Григорєвський, відомий природознавець К. Ягодовський, філософ і педагог Я. Колубовський та ін. Наукові праці відомих освітян і громадських діячів увійшли до золотого фонду вітчизняної педагогіки, містять цінні ідеї, чимало з них актуальні й на початку третього тисячоліття. Турботою про авторитет народного вчителя позначений «Історичний нарис розвитку елементарної школи в біографіях прославлених педагогів і учителів» О. Белявського. З-поміж 54 наукових праць, написаних М. Демковим, зокрема й під час роботи в Глухові, – два томи ґрунтовного тритомного видання «Історія російської педагогіки» [6]. Автор підручника «Навчання грамоти, письма і граматики» М. Тростніков одержав премію ім. К. Ушинського.

Змінювалися соціально-економічні умови, назви освітніх закладів, профіль підготовки фахівців. Не оминуло це й наш університет: у 1874–1917 рр. та у 1937–1954 рр. це був учительський інститут; у 1921–1924 рр. – інститут народної освіти; у 1924–1925 рр. – педагогічні курси; у 1925–1930 рр. – педагогічний технікум; у 1930–1933 рр. – педагогічний комбінат з технікумом та інститутом соціального виховання; у 1917–1921 рр., 1933–1937 рр. та в 1954–2001 рр. – педагогічний інститут, з 2001 до 2008 рр. – педагогічний університет. Згідно з Указом Президента України від 1 жовтня 2009 р. №792/2009 з огляду на загальнодержавне і міжнародне визнання результатів діяльності Глухівського державного педагогічного університету імені Олександра Довженка, його вагомий внесок у розвиток національної освіти і науки навчальний заклад набув статусу національного.

Забезпечення належного рівня професійної компетентності педагога було однією з найважливіших проблем діяльності учительських інститутів упродовж усієї історії їх розвитку.

Необхідний компонент педагогічної компетентності – готовність до проведення педагогічних досліджень.

Для прикладу розглянемо систему підготовки студентів до педагогічних досліджень у Глухівському учительському інституті на рубежі XIX і XX ст.

Директор інституту О. Белявський запровадив у навчально-виховний процес обов'язкові елементи науково-дослідної роботи, зокрема, написання вихованцями рефератів із різних навчальних предметів, що на той час було педагогічною інновацією. Зазвичай, у перший і другий роки навчання студенти писали по п'ять рефератів із різних предметів, а впродовж третього року – три з методик навчання.

Майже 150 років тому в закладі освіти було запроваджено систему забезпечення педагогічної спрямованості навчально-виховного процесу підготовки майбутніх учителів, що розвинулась і функціонує донині.

З огляду на потребу ґрунтовної педагогічної та дослідницької підготовки студентів у інституті було створено педагогічний музей (нині його можна було б назвати науково-методичним центром), в якому було зібрано кращі зразки педагогічного досвіду, навчальні посібники, методичні розробки, засоби навчання.

Із метою вивчення нової літератури та передового педагогічного досвіду на початку навчального року викладачі розподіляли вихованців інституту по групах, для кожної з них було визначено навчальні та методичні посібники, які вони повинні були проаналізувати.

До першого березня вихованці подавали письмові звіти у вигляді рефератів, які заслуховували на особливих педагогічних нарадах. В обговоренні могли брати участь усі зацікавлені викладачі й студенти. Результати обговорень (переваги та недоліки навчальних і наочних посібників та ступінь їх придатності для вчителів міських училищ) фіксували в спеціальних протоколах, які поширювали серед студентів та вчителів.

Про бібліографічну роботу студентів інституту знали широкі кола педагогічної громадськості, оскільки реферати студентів та протоколи засідань педагогічних нарад друкували в часописі «Ежегодник Глуховского учительского института». Так, у 1911 р. було опубліковано 104 рецензії на навчальні та методичні посібники, у 1912 р. – 140 рецензій.

Нині ми тримаємо планку високого рівня підготовки майбутніх учителів. За 146 років функціонування нашого освітнього закладу в процесі професійної підготовки майбутні освітяни набувають професійно-педагогічної компетентності. Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка прагне до забезпечення цілісності й перманентності у формуванні готовності до педагогічної діяльності.

Аналіз професійної діяльності випускників університету дає можливість «намалювати» портрет сучасного вчителя:

– наші випускники дійсно готові до викладацької, науково-методичної, соціально-педагогічної, виховної, культурно-просвітницької професійної діяльності, мають високий рівень загальної культури та ерудиції, ґрунтовну загальнокультурну, спеціальну, психолого-педагогічну, методичну, інформаційно-технологічну підготовку;

– усвідомлюють важливість завдань загальноосвітньої школи в сучасному суспільстві, місце навчальних предметів у системі знань і цінностей учнівської молоді, здійснюють навчання і виховання учнів згідно з вимогами Державного стандарту базової і повної середньої освіти та з урахуванням специфіки освітніх закладів різних типів;

– уміють проєктувати власну професійно-педагогічну діяльність, аналізувати, узагальнювати й упроваджувати передовий педагогічний досвід, використовують нові педагогічні технології;

– формують в учнів навички самостійної роботи, розвивають у них інтерес і мотивацію до навчання, творчі здібності, логічне мислення, створюють атмосферу продуктивно-пізнавального співробітництва;

– спрямовують освітню діяльність на формування гармонійно розвиненої особистості;

– моделюють науково-дослідну діяльність учня і колективу, готують науково-методичне забезпечення навчальних предметів;

– володіють педагогічним тактом, культурою педагогічного спілкування, постійно підвищують педагогічну майстерність, реалізують свою професійну кар'єру [7].

У Глухівському національному педагогічному університеті сформовано систему якісної професійної підготовки майбутніх педагогів, що охоплює професійно-педагогічну зорієнтованість, посилення професійно-педагогічної спрямованості освітнього процесу, формування готовності до побудови та реалізації власної професійної траєкторії.

Висновки. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. У подальшому доцільно охарактеризувати інші напрями поєднання історичних та сучасних аспектів спрямованості професійної підготовки майбутніх педагогів, зокрема її організацію на засадах гуманістичної педагогіки управління і самоуправління в освітньому процесі.

Список використаної літератури

1. Полное собрание законов Российской империи. Собрание Второе. Том XLVII. Отделение 3. Санкт-Петербург: Тип. II Отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1875. № 50909. С. 727–735.
2. Устав гимназий и училищ уездных и приходских, состоящих в ведомстве Университетов: С.-Петербургского, Московского, Казанского и Харьковского (1828 г.). *Полное собрание законов Российской империи. Собрание 2. Том III.* Санкт-Петербург, 1830. № 2502. С. 1097–1127.
3. Журнал министерства народного просвещения. Часть CLXXXV. Санкт-Петербург: Тип. В. С. Балашева, 1874. 162 с. URL: <https://runivers.ru/bookreader/book456090/#page/1/mode/1up>. (дата звернення: 24.12.2020).
4. Журнал Министерства народного просвещения. Часть CLXXXII. Санкт-Петербург: Тип. В. С. Балашева, 1875. 913 с.
5. Сборник мнений и замечаний о проекте городских училищ и учительских институтов. Санкт-Петербург, 1870.
6. Крижанівський В. М. Викладачі Глухівського інституту (1874–1924 рр.): біобібліографічний словник. Глухів; Кропивницький: ФОП Піскова М. А., 2017. 95 с.
7. Курок О., Зінченко В. Реалізація гуманістичного підходу в професійній підготовці майбутніх учителів. *Освіта для миру = Edukacja dla pokoju*: зб. наук. праць: у 2 т. / редкол.: В. Г. Кремень (голова) та ін. Київ: Вид-во ТОВ «Юрка Любченка», 2019. Т. 2. 648 с.

ESTABLISHING OF TEACHER'S INSTITUTE: HISTORY AND MODERNITY

Kurok Oleksandr

Doctor of Historical Sciences, Professor, Rector
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Introduction. *Today's challenges require changes in education - general, secondary and pedagogical. They are reflected in the Concept of the «New Ukrainian School», based on the Concept of the Secondary School of Ukraine developed by the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, which defines the main directions of education reform. In the context of the need to update the meaning of education, namely, changing the educational paradigm to competence-based, personality-oriented, the main purpose of Higher Pedagogical Institutions is the training of educated and creative professionals focused on personal and professional self-development, the development of future teacher values, where humanistic values are defined as leading.*

Humanism in modern conditions is the methodological basis of education, the moral basis for the shaping of personality. It characterizes the value aspects of education as a social phenomenon. Humanization can be considered as the most important principle that reflects modern social trends in the construction and functioning of the education system. At the same time, humanistic education is the core of national and universal values. Today, the humanization of education is the most important characteristic of the teachers and students way of life, involves the establishment of truly human, humane relations between them in an integral pedagogical process.

Purpose. *Analysis of the influence of established Teacher's Institutes in the Russian Empire on the development of modern Higher Pedagogical Institutions of Ukraine.*

Methods. *Theoretical and methodological analysis of historical sources, synthesis and systematization.*

Results. *The article analyzes the historical experience of teacher training, studies the patterns and trends in the development of this component of the educational sphere in different historical epochs. Special attention is paid to the study of the establishing of pedagogical education in Ukraine*

in the late XIX - early XX centuries. The arguments of the historical past of modern higher pedagogical education are highlighted, where the main ones are socio-historical processes that have taken place over the centuries, namely the influence of Teacher's Institutes in the Russian Empire on the development of modern Higher Pedagogical Institutions of Ukraine.

Originality. *This study does not cover all aspects of the issue. In the future, it is advisable to describe other areas of the combination of historical and modern aspects of the professional training of future teachers, in particular, its organization on the basis of humanistic pedagogy of management and self-government in the educational process.*

Conclusion. *Analysis of the historical experience of teacher training, study of patterns and trends in its development in different historical epochs makes it possible to create a system of high-quality professional training of future teachers, to cover professional and pedagogical orientation, to strengthen professional and pedagogical orientation of the educational process, to form readiness to build and implement one's own professional trajectories.*

Key words: *Teacher's Institutes, teacher training, Higher Pedagogical Institutions, humanism.*

References

1. Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii. Sobranie Vtoroe. Tom XLVII. Otdelenie 3 [Complete collection of laws of the Russian Empire. Collection Second. Volume XLVII. Branch 3]. (1875). St. Petersburg: Typ. II Branch of Own E.I.V. Chancellery, 50909, 727-735. [in Russian].
2. Ustav gimnazij i uchilishh uezdny'kh i prihodskikh, sostoyashhikh v vedomstve Universitetov: S.-Peterburgskogo, Moskovskogo, Kazanskogo i Kharkovskogo. (1828 g.) [Charter of grammar schools and schools of county and parish, which are under the authority of the Universities: St. Petersburg, Moscow, Kazan and Kharkov. (1828).] *Complete collection of laws of the Russian Empire. Collection 2. Volume III.* (1830). St. Petersburg, 2502, 1097-1127. [in Russian].
3. Zhurnal ministerstva narodnogo prosvyashheniya [Journal of the Ministry of Public Enlightenment] (1874). Sankt-Peterburg. Retrieved from <https://runivers.ru/bookreader/book456090/#page/847/mode/1up> [in Russian].
4. Zhurnal Ministerstva narodnogo prosveshheniya. Chast CLXXXII [Journal of the Ministry of Public Education. Part CLXXXII]. (1875). St. Petersburg: Typ. V.S. Balasheva, 913. [in Russian].
5. Sbornik mnenij i zamechanij o proekte gorodskikh uchilishh i uchitel'skikh institutov [Collection of opinions and comments on the project of city schools and teacher training institutes]. (1870). St. Petersburg. [in Russian].
6. Kryzhanivskiy V. M. (2017). *Vykladachi Hlukhivskoho instytutu (1874 – 1924 rr.) [Teachers of the Hlukhiv Institute (1874 - 1924)].* Hlukhiv, Kropyvnytskyi: FOP Piskova M.A. [in Ukrainian].
7. Kurok O., Zinchenko V. (2019). Realizatsiia humanistychnoho pidkhodu v profesiinii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv. [Implementation of the humanistic approach in the training of future teachers]. Abstracts of Papers: *Education for peace = Edukacija dla pokoju*, 2, 648. [in Ukrainian].

Отримано редакцією 25.12.2020 р.

УДК: 378.225

DOI: 10.31376/2410-0897-2020-2-43-22-28

ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ РОБОТИ РАД МОЛОДИХ УЧЕНИХ ПРИ ВИКОНАВЧИХ ОРГАНАХ ВЛАДИ

Ващук Олеся Петрівна

доктор юридичних наук, професор, голова ради молодих учених
при Міністерстві освіти і науки України
e-mail: earth.olesia@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3161-2870

Данько Юрій Іванович

доктор економічних наук, професор, голова ради молодих учених
при Сумській обласній державній адміністрації
e-mail: yuriy.i.danko@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9847-1593

У статті досліджено інституційні особливості діяльності молодих учених в Україні. Авторами проаналізовано вітчизняне законодавство, що регулює питання самоорганізації молодих учених, та визначено невідповідності у базових законах. Подано ретроспективний аналіз діяльності ради молодих учених при Міністерстві освіти і науки України та виділено ключові напрями діяльності, що чинили позитивний вплив на розвиток вітчизняного молодіжного наукового середовища. В якості прикладу регіональної ради молодих учених проаналізовано таку раду при Сумській обласній державній адміністрації.